

הרב משה ליב הכהן הלבברשטט

ראש השנה

ברית אבות ואמהות

**"ברית אבות ואמהות והשבטים, רחמיך וחסדיך ברבות עתים.. ושוב
ברחמים על-שארית ישראל והושיענו למען שמך"**
(מתוך הפיוט "זכור ברית אברהם" לרבנו גרשום מאור הגולה)

ביום הראשון של ראש השנה קוראים בתורה "וה'פקד את שרה", ומפטירין בחנה, וביום השני קוראים "ויהי אחר הדברים האלה והאלהים ניסה את אברהם" ומפטירין "הבן יקיר לי אפרים". רבינו נסים מסביר שביום הראשון קוראים "וה'פקד את שרה", ומפטירין בחנה, משום ששתיהן נפקדו בראש השנה, (כדאיתא פ"ק דר"ה דף יא.), וביום השני קוראים "ויהי אחר הדברים האלה", כדי להזכיר ענין עקידת יצחק ואילו, שבשביל כך תוקעין בשופר של איל. ומפטירין "הבן יקיר לי אפרים", מפני שחובת היום להזכיר זכרונות, וכתוב זכור אזכרנו (מגילה לא. ר"ף ור"ן י: שו"ע או"ח תקפד, ב. תרא, א.).

"אמר רבה, אמר הקדוש ברוך הוא אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות ושופרות. מלכויות, כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות, כדי שיבא לפני זכרוניכם לטובה, ובמה – בשופר" (ראש השנה לד:).

הטעם לקריאה ולהפטרה של היום השני מובן מאוד, מזכירים את מסירות הנפש העצומה של האבות אברהם ויצחק בעקידת יצחק, ומפטירין בזכרונות, הכל מעין תפילות היום, מזכירים את המהות של ראש השנה, יום בו "אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם", וכל זאת "כדי שיבא לפני זכרוניכם לטובה", אולם מה עם הטעם לקריאה ולהפטרה של היום הראשון, איך הוא מתחבר למהות היום? איזה קשר יש בין העובדה ששרה וחנה נפקדו בראש השנה למהות של ראש השנה? האם זה יועיל לכך "שיבא לפני זכרוניכם לטובה"?

"קוראים בראש השנה בספר בראשית (פרק כא) על פרשת הגירוש של הגר עם ישמעאל מביתו של אברהם אבינו, פרשה מלאת תוצאות בתולדות עמנו והאנושות. המתבונן יפה בפסוקים אלה יבוא לידי תמיהה גדולה: כיצד תעלה על הדעת, ששרה אמנו, אם האומה, אשתו של כהן

החסד ונביא הרחמים תתאכזר, לכאורה תוך רגשי קנאה ותחרות כלפי "השפחה", אחרי שהיא במו ידה הכניסיתה בצל קורתו של בעלה, בראותה שאלוקים מנע ממנה פרי בטנה בקשה להבנות ממנה, וכעת, אחרי שה' פקד אף אותה, תדרוש היא את גירוש האמה? והעולה על הכל הוא הנימוק: "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק". האם שוכנים רגשי קנאה ואהבת בצע בלב אם האומה?

ועוד תמיהה: ה' שעליו נאמר "תתן חסד לאברהם", מצוה את אברהם: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה" מאחר שהדבר היה רע מאוד בעיני אברהם. סתירה רודפת סתירה.

"**ותרא** שרה את בן הגר... מצחק" - מבארים חז"ל: דרש ר' עקיבא: אין צחוק האמור כאן אלא עבודת כוכבים. ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר: אין צחוק האמור כאן אלא גילוי עריות. ר' ישמעאל אומר: אין לשון צחוק אלא שפיכות דמים (תוספתא סוטה ו, ג).

כל אחד יודה שאין להבין כאן את פשוטו של מקרא בלי הבאור הזה. וכי אפשר להניח ששרה אמרה מה שאמרה, בגלל זה שראתה את הילדים משתעשעים? איה כאן ההגיון הפסיכולוגי? אמנם לפי דברי חז"ל מסתבר קשר ההמשך באופן טבעי. סכנה חמורה ארבה לנפש בנה או לגופו. נתגלגלו רחמי האם, ובקשה להגן על בנה יחידה ויקירה. מובן שאין כאן ענין של אכזריות או קנאה חומרית.

רגילים אנו לומר שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. הלא כתוב: "כי לא יירש וכו'". כנראה נשאר עוד קושיה ומה הועלנו בבאורנו? יש כאן בכל זאת ענין של קנאה ודאגת רכוש או אהבת בצע. ואמנם הזוהר עומד על זה ומבאר: לא יירש – בעולם הבא. צופיה היתה שרה ברוח הקודש, שלא יהא חלקו של ישמעאל עם בנה יצחק בגן עדן. אולם אין זה באור בדרך הפשט הגלוי.

המעייין בהבנה בפסוקים יבין את הענין בעוד אופן אחר. שרה אמנו ראתה את בן האמה מצחק, מתעסק בדברים המגונים, לפי באור חז"ל. מה היתה יכולה להיות כאן התגובה הטבעית והספונטנית, למהר אל אהל אברהם ולספר לו את כל המעשה במלוא כיעורו וגנותו, כדברים האלה עשה "בנך" "לבני", ירא אברהם וישפוט, ויבער את הרע מקרב ביתו.

וכאן מתחילה פרשת הגבורה של שרה אמנו. לא כמו שעלה במחשבתנו עלה במחשבתה. הכירה היא וידעה היטב, שסיפור הדברים האלה כהוייתם וכצביונם, יזעזע ויבהיל את אברהם עד עמקי נשמתו. לבו

יתכווץ מכאב ונפשו תדאב לשמע תעלולי ישמעאל בנו, שבכל זאת רחם עליו כעל יוצא חלציו. עמדה שרה אמנו, אם אומתנו, במבחן נפשי קשה וחמור. אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר. במה לבחור? האם לסכן את חיי בנה יחידה, אשר אהבת עולם אהבתו או להנחית על בעלה מהלומה נפשית כבדה. לפגוע ולפצוע את נפשו העדינה. וכאן באה לידי גילוי גבורת נפשה העילאית. במערבולת הדרישות המנוגדות והסותרות זו את זו הבקיעה היא לעצמה, בגאונות מוסרית ונפשית דרך מחודשת, דרך שלישית, שלא לפגוע בשתי הנפשות היקרות האלה, לפגוע וכצרת לב ("כי לא יירש") – ובלבד שהיא תוכל לחוס בנפשה היא. מוטב לה להראות בעיני בעלה כקטנונית על שלום נפשו ומנוחתו. ונושאת היא בחובה תוך הקרבה והתמסרות, את הסוד הטמיר והמשא הכבד הזה, שבעלה אולי יטעה בה. עד כאן רחמי האשה על בעלה.

הבוּחַן כליות ולב הוא לבדו יודע נסתרות. "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה", האזן והקשב יפה בקולה, אולי תקלוט אזנך שמץ ממה שמתרחש בלב אשתך.

הבאור הזה מסלק את הקשיים שנצטברו בהבנת הפסוקים. פרשת הגירוש של הגר מתרוממת מעל המסגרת של מאורע פרטי ביתי. נהיינו עדים להתגלות עילאית של גבורה אמהית נשית. באנו בסוד אהבת עולם, בסוד גבורת החסד הבונה עולמות. מהות נשמתה של שרה אמנו: התמסרות והקרבה על מזבח האהבה והחסד. אבן הפינה הונחה כאן, לבנין של ממלכת כהנים וגוי קדוש. גיבורי האהבה וענקי החסד מופיעים על במת העולם.

(על הגבורה שבחסד", מאמרו של דודי זקני הרב חיים ביברפלד זצ"ל. פורסם ב"הנאמן", בטאון התאחדות חניכי הישיבות, תל-אביב, תשרי תש"י, גליון טו, עמ' 11. המאמר הנ"ל תורגם ועובד באופן חופשי על ידי בן המחבר הרב פנחס ביברפלד זצ"ל. הרב המחבר זצ"ל היה מגדולי הדור אשר בארץ אשכנז. קרוב ליובל שנים עמד במרכז של חיי התורה שם. שימש עוד כדיין בביד"צ לפני רבו המובהק הגאון ר' עזריאל הילדסהיימר זצ"ל בברלין. פרסם מאמרים, מחקרים וחיידושי תורה, ביניהם גם חיבור על הלכות שבת שיצא לאור בארץ בשם "מנוחה נכונה". אחר כך התמחה כרופא מוסמך, ובאותו זמן ששימש כרב – התפרנס ממשלח ידו בתור רופא. נפטר בירושלים ביום י"ז תשרי שנת ת"ש לפ"ק, אחר שמצא שם מפלט מחמת המציק).

"ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תוחו בן צוף אפרתי. ולו שתי נשים שם אחת חנה ושם השנית פנינה, ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים.. ויהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות. ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב וה' סגר רחמה. וכעסתה צרתה [אשת בעלה פנינה] גם כעס [כעס אחר כעס תמיד, לכך נאמר גם כעס, היתה אומרת לה: כלום קנית היום מעפורת לבנך גדול או חלוק לבנך קטן]

בעבור הרעימה [שתתאונן, ורבותינו אמרו במסכת בבא בתרא דף טז. בעבור הרעימה, שתתפלל, ולשם שמים נתכוונה] כי סגר ה' בעד רחמה" (שמואל-א א-ו. עם פרש"י).

אמר ר' נחמן בר אבא: היתה פנינה משכמת ואומרת לחנה: אין את עומדת ומרחצת פניהם של בניך כדי שילכו לבית הספר?! ובשש שעות הייתה אומרת לה: חנה אין את עומדת ומקבלת בניך שבאו מבית הספר?! ר' תנחום בר אבא אמר: היו יושבים לאכול והיה אלקנה נותן לכל אחד ואחד מבניו חלקו, הייתה פנינה מתכוננת להכעיס את חנה, והייתה אומרת לאלקנה: תן לזה בני חלקו, ולזה בני חלקו, ולזה לא נתת חלקו. למה? בעבור הרעימה על אלהים. אמר לה הקב"ה: את מרעמת אותה עלי, חייך, אין רעמים שאין אחריהם מטר ומיד אני פוקדה, שנאמר: כי פקד ה' את חנה (ילקוט שמעוני שמואל א, טז).

פנינה הצדקת צועדת אף היא בדרכה של שרה אמנו, היא מבינה שהדרך היחידה שחנה העקרה תזכה אף היא לפרי בטן, היא על ידי כך שחנה תתפלל ממעמקי לבה, "לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה" (תהלים נא, יט). היא מוכנה להצטייר כאשה רעה וצרת לב, שמתוך קנאה בחנה האשה האהובה יותר על אלקנה, היא מכעיסה ומתעללת בה שוב ושוב, ופוגעת בה במקום הרגיש ביותר, וכל זאת על מנת שחנה תגאל מעקרותה ותזכה סוף סוף לחבוק בן.

ביום הראשון של ראש השנה קוראים בתורה "וה' פקד את שרה", ומפטירין בחנה, לא רק משום שהן נפקדו בראש השנה, אלא גם בגלל גבורת החסד האמהית והנשית של שרה אמנו ושל פנינה, ההתמסרות וההקרבה שלהן, המוכנות לבזות את עצמן, להצטייר כנשים "צרות לב" על מנת לסייע לאחרים, אין זכרונות גדולים מאלו, זה בדיוק מה שאנו זקוקים לו בראש השנה "כדי שיבא לפני זכרוניכם לטובה". ביום הראשון של ראש השנה מזכירים את זכות האמהות, וביום השני מזכירים את זכות האבות.

יהי רצון שנזכה לשנה בה "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות" (שיר השירים ב, ח), מדלג על ההרים בזכות אבות, מקפץ על הגבעות בזכות אמהות (ר"ה יא.). מדלג על הקצין מקפץ על השבועות, מדלג על הקצין בזכות אבות, מקפץ על השבועות בזכות אמהות (קטעי מדרשים מן הגניזה ח"א עמ' קעו, מובא בתורה שלמה על שיר השירים) ומביא גואל לבני בניהם במהרה בימינו, אמן.